

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

**ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК АНГЛІКАНСТВА
В ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ ІСТОРІЇ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала: здобувачка 4 курсу
07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізація 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Ленських Марія Олександрівна

Керівник: к.і.н., доцентка Батенко Г.В.

Рецензент: к.і.н., доцентка кафедри суспільних
наук Херсонської філії Національного
університету кораблебудування ім. адмірала
Макарова, Коновалова Ганна Василівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ВИНИКНЕННЯ АНГЛІКАНСТВА	
5	
1.1 Формування основних принципів англіканства	
5	
1.2 Розрив Генріха VIII з Римом: причини і наслідки	
6	
1.3 Релігійні реформи за наступних монархів	
8	
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК АНГЛІКАНСТВА ЯК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ	
11	
2.1 Політична ситуація в Англії наприкінці XV -початку XVI століття	11
2.2 Реформаційні рухи в Європі як передумови англіканської Реформації	13
2.3 Релігійні конфлікти та стабілізація англіканської церкви	16
2.4 Роль англіканства у формуванні англійської ідентичності	18
РОЗДІЛ 3. АНГЛІКАНСТВО У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ	25
3.1 Особливості викладання теми Реформації в історії Нового часу	25
3.2 Включення матеріалів про англіканство у шкільні підручники	27
3.3 Методичні рекомендації для викладання теми	30
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

Англiканство, як релiгiйна конфесiя, має значний вплив на розвиток християнства та свiтову iсторiю, особливо в контекстi англiйської Реформацiї, що розпочалася в серединi XVI столiття. Виникнення англiканської церкви стало результатом складного поєднання полiтичних, соцiальних та релiгiйних чинникiв, зокрема амбiцiй монарха Генрiха VIII, який прагнув забезпечити церковну незалежнiсть Англiї вiд Римського папства.

Розрив з Римом, оголошення короля главою церкви та подальшi релiгiйнi реформи стали основою для формування нової релiгiйної течiї, що об'єднувала елементи католицизму i протестантизму, з характерними для неї догматами, обрядовiстю та церковною органiзацiєю. Англiканство в своєму розвитку не лише вплинуло на релiгiйне життя Великої Британiї, а й стало одним iз основних елементiв полiтичної та культурної iдентичностi англiйського суспiльства.

Бiльш того, англiканська церква мала визначальний вплив на релiгiйне та полiтичне життя в багатьох колонiях Великої Британiї, таких як Пiвнiчна Америка, Австралiя, Iндiя, а також в iнших частинах свiту, що стало важливим аспектом її глобального поширення.

Актуальнiсть дослiдження: тема англiканства в контекстi всесвiтньої iсторiї є безсумнiвною, адже ця релiгiйна течiя стала одним iз факторiв, що визначали напрямок розвитку як європейської, так i свiтової iсторiї. Вивчення англiканства дозволяє глибше розумiти процеси релiгiйних реформ, що вiдбувалися в Європі в епоху Ренесансу та Реформацiї, а також їхнi наслiдки для полiтичного та соцiального життя не тiльки Англiї, але й iнших країн свiту. Важливiсть цiєї теми також полягає в її мiсцi в освiтнiх програмах, зокрема в шкiльних курсах всесвiтньої iсторiї, де питання релiгiйних реформ, особливо Реформацiї, займають центральне мiсце.

Метою цiєї роботи :є детальне дослiдження виникнення, розвитку та впливу англiканства на свiтову iсторiю, а також аналiз мiсця цiєї теми в сучасних шкiльних програмах з iсторiї.

Завдання роботи включають:

- 1) визначення історичних умов, що сприяли виникненню англіканства
- 2) вивчення основних етапів розвитку англіканської церкви
- 3) аналіз політичних і релігійних аспектів, що формували її сутність
- 4) дослідження впливу англіканства на світову політику та релігійне життя
- 5) розробку методичних рекомендацій щодо вивчення англіканства в шкільних програмах.

Об'єктом дослідження є англіканська церква як інституція, а **предметом** — її історичний розвиток та вплив на культурні, політичні і релігійні процеси в Англії та світі. Методологія дослідження базується на історичному, порівняльному та соціологічному підходах, що дозволяють вивчати феномен англіканства як складову частину європейської та світової історії

Хронологічні межі дослідження – від 1534 до сьогодення. Ці межі дозволяють прослідкувати процес становлення, закріплення й глобального поширення

Географічні межі дослідження – основною географічною межею є територія Англії XVI століття, з окремим урахуванням її впливу на інші британські землі.

Структура кваліфікаційної роботи – кваліфікаційна робота складається з трьох розділів, десяти підрозділів. Кількість сторінок – 36. Кількість позицій списку джерел – 31.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ВИНИКНЕННЯ АНГЛІКАНСТВА

1.1 Формування основних принципів англіканства

Формування англіканства тривало декілька десятиліть і було тісно пов'язане з історичними подіями XVI століття в Англії. Це не був одномоментний акт, а складний процес, який охоплював етапи політичної боротьби, богословських дискусій, внутрішніх реформ та зовнішнього тиску з боку католицького світу.

Формально англіканство бере свій початок з Акту супруматії, прийнятого англійським парламентом за ініціативи короля Генріха VIII. Він оголосив себе головою Церкви Англії після того, як Папа Римський відмовив йому у розлученні з Катериною Арагонською.

Це стало початком інституційного відокремлення від Ватикану, хоча релігійне вчення на початковому етапі залишалось близьким до католицизму.

На відміну від інших протестантських рухів, де домінував принцип автономності громад, англіканська церква підпорядковувалась монарху. Важливо підкреслити, що ця модель державної церкви була новою: релігія стала частиною державного апарату, інструментом зміцнення королівської влади.

І хоча Генріх VIII не прагнув докорінної богословської реформи, ідеї лютеранства і кальвінізму поступово проникали в Англію. Особливо це проявилось при правлінні Едварда VI (1547–1553), коли були:[2,с. 251-252]

- введені англійські переклади Біблії і богослужінь;
- дозволені шлюби духовенства;
- скасовані католицькі обряди, які вважались «забобонами»;
- створена «Книга загальних молитов» — універсальний текст для богослужіння, написаний Томасом Кранмером.

При Марії I (дочці Катерини Арагонської) Англія тимчасово повернулася до католицизму. Це стало періодом жорстоких переслідувань протестантів (Марію прозвали «Кривавою Марією»). Проте смерть королеви і прихід до влади Єлизавети I означали остаточну перемогу реформації.

Єлизавета провела політику релігійної стабілізації. Вона узаконила «середній шлях» (*via media*), що поєднав католицьку зовнішню форму (обряди, єпископат, богослужіння) з протестантською суттю (доктрини, біблійний авторитет, спрощення богослов'я).

Цей баланс забезпечив:

- широку підтримку населення;
- унікальність англіканської ідентичності;
- зменшення ризику внутрішніх конфліктів.

Англіканська церква залишила ієрархічну структуру: архієпископи, єпископи, священики. Основним церковним центром став Кентербері. Літургія мала урочисту форму, як у католиків, але богослужіння проводились англійською мовою, з більшим акцентом на проповідь.

Згодом англіканство поширилось:

- на території Ірландії, Шотландії;
- з колонізацією — до Америки, Африки, Австралії.

Це створило глобальну Англіканську співдружність (англ. *Anglican Communion*), яка на сьогодні є однією з найбільших християнських конфесій у світі.

Формування англіканства — це багатогранний процес, що відбувався на перетині політики, віри, культури і прагматизму. Відмова від влади Папи, прагнення зберегти єдність нації, протестантські ідеї та релігійна толерантність стали основою для створення сильної, впливової і водночас гнучкої конфесії.[5,с. 10]

1.2 Розрив Генріха VIII з Римською церквою: причини і наслідки

Розрив Генріха VIII з Римсько-католицькою церквою — один із ключових моментів європейської Реформації. Ця подія не лише змінила релігійну ситуацію в Англії, а й мала далекосяжні наслідки в політичній, економічній, культурній та соціальній сферах. Розрив з Папою Римським ознаменував народження Англіканської церкви, унікальної за своїм характером.

На початку XVI століття питання престолонаслідування було особливо гострим.

Генріх VIII мав лише одну законну дитину — доньку Марію — від шлюбу з Катериною Арагонською. За умов патріархального устрою королівства відсутність чоловічого спадкоємця викликала занепокоєння щодо майбутнього династії Тюдорів. Генріх сприймав це як кару Божу за шлюб із вдовою свого брата Артура.

Знайшовши нову фаворитку, Анну Бoleйн, король намагався анулювати попередній шлюб, однак Папа Римський Климент VII через політичні причини — тиск з боку імператора Карла V — не дав згоди.

Генріх VIII прагнув бути абсолютним монархом і не визнавав верховенства Папи над політичними чи церковними справами королівства. Папська юрисдикція в Англії викликала роздратування у дворян і духовенства, особливо через фінансові збори на користь Ватикану.

Розрив з Римом відкривав шлях до економічної експансії держави:

- конфіскація монастирських земель і багатств;
- централізація податків;
- зменшення грошових витрат на утримання Римської курії;
- зміцнення підтримки з боку нової аристократії, якій було передано

церковне майно.

У період, коли Європу охоплювала хвиля протестантської Реформації, Англія теж ставала частиною цього руху. Ідеї Мартіна Лютера й Жана Кальвіна поширювались серед освічених верств. Біблія англійською мовою, відмова від індульгенцій, критика церковної розкоші — усе це сприяло духовній підтримці розриву з Папою.[1,с. 110-112]

Утворилася національна церква з тією ж ієрархією, але незалежна від Папи.

Богослужіння проводилося англійською мовою, а король отримав право призначати єпископів. Католицькі догмати поступово змінювалися — спочатку частково, пізніше (при Єлизаветі I) цілковито набули протестантського вигляду.

Церковні маєтки були передані короні або продані впливовим феодалам. Це перерозподілило багатства і зміцнило нову землевласницьку аристократію.

Монастирі як освітні, благодійні та духовні центри перестали існувати — це призвело до певного вакууму в соціальній сфері.

Англія опинилася в опозиції до католицької Європи. Відносини з Іспанією, Францією, імперією Габсбургів ускладнились. Це врешті привело до конфліктів —

зокрема вторгнення іспанської "Непереможної армади" в 1588 році. Розрив з Римом посприяв поширенню грамотності — англійська Біблія стала доступною широким масам. Університети стали осередками нової богословської думки. Виникли нові форми літератури, мистецтва та політичної філософії.

Розрив Генріха VIII з Римом став не просто виявом особистих амбіцій, а глобальним зрушенням у всіх сферах життя англійського суспільства. Він започаткував національну релігію, централізував владу, змінив соціально- економічну структуру, а також вивів Англію на новий геополітичний рівень. Це був початок багатовікової історії англіканства — гнучкої, живої традиції, що стала частиною ідентичності Британії.[1,с.85-86]

1.3 Релігійні реформи за наступних монархів

Після розриву Генріха VIII з Римом у 1534 році Англія увійшла в період тривалих релігійних трансформацій. Формально створена національна Церква Англії лише започаткувала процес, який продовжувався ще багато десятиліть і проходив під впливом особистих переконань, політичних інтересів та міжнародної ситуації.

Монархи, які посідали трон після Генріха VIII — його діти Едвард VI, Марія I та Єлизавета I — кожен із них мав власне бачення ролі церкви в державі, що призвело до глибоких змін як у релігії, так і в соціальному житті англійського суспільства.

Після смерті Генріха VIII трон успадкував його дев'ятирічний син Едвард VI. Через свій юний вік він не міг керувати самотійно, тому реальну владу здійснювали регенти — спочатку герцог Сомерсет, згодом герцог Нортумберленд. Обидва були прихильниками глибокої протестантської реформи. Цей період став часом найбільшого впливу континентальної Реформації на англійське християнство.

У 1549 та 1552 роках було видано два варіанти «Книги загальних молитов», складеної архієпископом Томасом Кранмером. Вона замінила латинську месу на англійське богослужіння, значно спростила обряди та зосредила увагу на Святому Письмі, проповіді та молитві.

Було проведено глибоку десакралізацію церковного простору — знищено вівтарі, ікони, мощі святих, введено обов'язкове читання англійської Біблії. Євхаристія тлумачилась символічно, а таїнство покаяння замінено моральним

наставництвом. Таким чином, при Едварді VI Церква Англії повністю наблизилась до протестантського зразка — особливо кальвіністського, що акцентував на передвизначенні, особистій вірі та простоті богослужіння.[21,с. 105]

Після ранньої смерті Едварда владу успадкувала його зведена сестра Марія, дочка Катерини Арагонської. Вона була ревною католичкою і поставила за мету відновити Римську церкву в Англії. Її правління стало періодом жорстокого відкату реформ і активного переслідування протестантів.

У 1554 році було офіційно відновлено зв'язки з Папою Римським, скасовано англіканську літургію, повернуто католицькі меси, таїнства, чернецтво.

Протестантські богослови та священники втратили свої посади, а багато хто зазнав тортур або смертної кари. Найвідомішою стала справа архієпископа Кранмера, якого спалили на вогнищі у 1556 році.

Усього за правління Марії загинуло понад 280 осіб — здебільшого прості віруючі, які відмовлялись відректись від своїх поглядів. Через це королева отримала прізвисько «Кривава Марія».

Попри тимчасовий тріумф католицизму, її політика мала зворотний ефект — посилилось негативне ставлення до Риму, зросла кількість протестантських симпатиків серед населення.

Після смерті Марії трон перейшов до її сестри Єлизавети, дочки Анни Бoleйн. Вона розуміла необхідність національного примирення та обрала шлях релігійного компромісу. Політика Єлизавети отримала назву «*via media*» — середній шлях, що прагнула поєднати католицьку форму з протестантським змістом.

У 1559 році вона ініціювала ухвалення двох ключових законів:

- Акт про супрематію — встановив, що главою Церкви є не Папа, а монарх (Єлизавета — "Губернатор Церкви").
- Акт про єдність — повернув "Книгу загальних молитов" і зобов'язав усіх підданих відвідувати богослужіння в державній церкві.

У 1571 році було затверджено «39 статей віри», які визначали віровчення Церкви Англії. Вони:

- визнавали лише два таїнства — хрещення і причастя;

- підкреслювали авторитет Святого Письма;
- відкидали вчення про пресуществлення;
- стверджували спасіння вірою, а не ділами.

Водночас зберігалась єпископська структура, богослужіння було урочистим, церковна архітектура — традиційною. Таким чином, Церква Англії стала унікальним релігійним явищем — протестантською за суттю, але з католицькими елементами зовнішньої форми.

Релігійні реформи за наступників Генріха VIII сформували особливий тип християнства, що отримав назву англіканство. Різка протестантська реформа при Едварді VI, насильницьке повернення католицизму при Марії I, і збалансований компроміс за Єлизавети I показують, наскільки релігія в Англії XVI століття була пов'язана з політикою, владою і національною ідентичністю. У результаті цих змін було закладено основу для подальшої релігійної стабільності Англії та становлення її як провідної протестантської держави Європи.[21,с. 50-53]

РОЗДІЛ 2.

РОЗВИТОК АНГЛІКАНСТВА ЯК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ

2.1 Політична ситуація в Англії наприкінці XV -початку XVI століття

Кінець XV – початок XVI століття став одним із найважливіших періодів в історії Англії. Він ознаменувався завершенням міжусобних війн, утвердженням нової династії Тюдорів, формуванням сильної централізованої монархії та початком глибоких релігійних і соціальних трансформацій.

Англія багато десятиліть потерпала від громадянської війни між родами Ланкастерів і Йорків — Війна Троянд (1455–1487). У 1485 році у вирішальній битві при Босворті перемогу здобув Генріх Тюдор, який оголосив себе королем Генріхом VII. Шлюб Генріха з Єлизаветою Йоркською об'єднав два ворогуючі роди й символізував початок нової епохи стабільності.[5,с.25]

Проте перші роки його правління були сповнені труднощів. У країні ще залишалося багато прихильників Йорків, що спричинило кілька заколотів, найвідоміші з яких — повстання Ламберта Сімнела (1487) і Перкіна Ворбека (1497). Генріх VII придушив ці виступи та поступово укріпив свою владу.

Король вдався до активної централізації держави:

- Посилив контроль над знаттю, заборонив приватні армії лордів.
- Створив Зоряну палату — спеціальний суд для боротьби з феодалною сваволею.
- Реформував систему збору податків, збільшив доходи корони.
- Підтримував розвиток торгівлі та промисловості, укладав вигідні міжнародні договори (наприклад, з Фландрією — важливим торговим партнером).
- Уникав участі в затяжних війнах, зосереджуючись на внутрішньому зміцненні держави.

Після смерті Генріха VII у 1509 році трон зайняв його син Генріх VIII. На початку свого правління він був популярним монархом: молодим, освіченим, активним у спорті й культурі. Однак подальші події змінили Англію назавжди.

Ключовим моментом стало розлучення Генріха з Катериною Арагонською. Папа Римський не дозволив анулювати шлюб, і в 1534 році Генріх прийняв «Акт про

супрематію», за яким оголосив себе главою Англіканської церкви.

Це призвело до:

- Розриву з Римом;
- Ліквідації католицьких монастирів і конфіскації церковного майна;
- Переслідувань тих, хто не визнавав нову церковну владу (наприклад, Томаса Мора);
- Зміцнення абсолютизму: король тепер контролював не лише державу, а й церкву.

Церковні землі, конфісковані державою, були роздані вірним дворянам, що підвищило їхню лояльність. Однак це також спричинило:

- Процес огорожування — перетворення сільськогосподарських угідь на пасовища для овець, що вигідно для експорту шерсті.
- Витіснення селян із земель, зростання міської бідноти, безробіття.
- Посилення буржуазії та розвиток торгівлі.

Міста, зокрема Лондон, зростали в економічному та політичному значенні.

Розширювався торговий флот, Англія почала виходити на арену як морська держава.

У зовнішній політиці Генріх VIII прагнув зміцнити авторитет Англії на міжнародній арені:

- Вів війни з Францією та Шотландією;
- Укладав дипломатичні шлюби;
- Намагався втручатися у справи Священної Римської імперії та Іспанії.

Проте Англія ще не була великою європейською державою — її вплив був обмежений, хоча амбіції короля були значними.

Кінець XV — початок XVI століття — це період переходу від середньовіччя до раннього Нового часу:

- Завершення феодальних воєн і стабілізація політичної влади;
- Централізація держави, формування абсолютизму;
- Розрив із католицькою церквою та створення національної релігії;
- Соціальні зрушення — занепад феодальної ієрархії, піднесення буржуазії;
- Формування передумов для колоніальних експедицій та глобального впливу.

2.2 Реформаційні рухи в Європі як передумови англіканської Реформації

Реформація (лат. *reformatio* – перетворення, виправлення) – релігійно-суспільний рух у Європі XVI – середини XVII ст. Початком Реформації вважається виступ Мартіна Лютера проти індульгенцій у 1517 р., завершенням – Вестфальський мир 1648 р., що припинив Тридцятилітню війну [Любащенко, 2021]. Війна мала релігійне підґрунтя, але також була зумовлена політичними інтересами та боротьбою за новий устрій Європи. Вестфальський мир засвідчив формування нового державного ладу Європи [Любащенко, 2021].

Історіографія Реформації трактує її по-різному: у вузькому значенні – як релігійний рух; у широкому – як соціально-культурну трансформацію [Любащенко, 2021].

Причинами Реформації були церковна криза, розвиток гуманізму, єретичні рухи (альбігойці, вальденси, гусити), Велика схизма, соборний рух. Її наслідком став не тільки протестантизм, а й католицька Контрреформація. Для католицької і православної традицій Реформація – це церковний розкол, для протестантів – повернення до витоків християнства (Любащенко, 2021).

Протестантизм виражався у двох моделях: магістерській (лютеранство, кальвінізм, англіканство) і радикальній (меноніти, анабаптисти, баптисти тощо). Реформація сприяла політичним і соціальним змінам: зростанню середнього класу, демократизації культури, формуванню національних держав (Любащенко, 2021). У Німеччині вона зумовила Селянську війну 1524–26 рр., у Швейцарії – релігійні війни між кантонами, у Франції – Варфоломіївську ніч і релігійні війни, у Нідерландах – боротьбу за незалежність. В Англії Реформація мала форму «реформації зверху», ініційованої Генріхом VIII, і завершилася формуванням англіканської церкви при Єлизаветі I [Любащенко, 2021].

Реформація поширилася також у Скандинавії, Прибалтиці, Польщі, Угорщині, Трансильванії, Чехії. Тут вона супроводжувалась прагненням до церковної автономії, секуляризації, свободи віросповідання [Любащенко, 2021].

Вплив Реформації на культуру проявився в перекладах Біблії на національні мови, розвитку освіти, літератури, науки.

На східнослов'янських землях протестантизм не набув значного поширення, однак вплинув на релігійні дискусії й окремі інтелектуальні течії [Любащенко, 2021].

Реформація стала важливою віхою в історії Європи, заклавши основи модерного світу, національних культур і нового розуміння ролі особистості в релігії та суспільстві [Любащенко, 2021]

Контрреформація стала відповіддю Католицької церкви на виклики Реформації, розпочатої Мартіном Лютером у 1517 році. Її ініціація відбулася у 1536 р. за Папи Павла III, який, під тиском імператора Карла V, створив спеціальну комісію для підготовки церковної реформи. Вона мала на меті не лише зупинити поширення протестантизму, а й реформувати саму католицьку церкву [Любащенко, 2008, с. 144].

Ключову роль у формуванні доктринальних засад відіграв Тридентський собор (1545–1563), який офіційно проголосив догмати Католицької церкви та засудив протестантське вчення. Особливу увагу собор приділив визнанню авторитету Вульгати як єдиного достовірного перекладу Біблії, а також утвердив двоє джерел одкровення — Святе Письмо і Святе Передання [Любащенко, 2008, с. 145].

У межах Контрреформації було відновлено дисципліну серед духовенства, започатковано відкриття семінарій, активізовано діяльність чернечих орденів, зокрема єзуїтів, які відіграли значну роль в освіті та ідеологічній боротьбі з протестантизмом [Любащенко, 2008, с. 146].

Контрреформація мала значний вплив на розвиток релігійного життя в Речі Посполитій, зокрема на українських землях, сприяючи посиленню католицького впливу та виникненню унійних процесів, таких як Берестейська унія 1596 р. [Любащенко, 2008, с. 147]

На початку XVI століття Європа вступила в епоху глибоких трансформацій, які змінили релігійне, політичне та соціальне життя континенту. Одним із найважливіших процесів цього періоду стала Реформація — рух за оновлення католицької церкви, що з часом привів до появи нових християнських

конфесій. Водночас в Англії розпочався власний шлях церковної трансформації, відомий як англіканська Реформація. Хоча вона мала свої унікальні риси, не можна розглядати її у відриві від загальноєвропейських реформаційних тенденцій.

До середини XV століття Римо-католицька церква перетворилася не лише на духовну, а й на політичну силу. Вона володіла величезними земельними угіддями, брала участь у політичних інтригах, займалася продажем індульгенцій, зловживала своїм авторитетом. Відчуження духовенства від народу, марнотратство, розкішне життя вищих церковних ієрархів викликали обурення в усіх прошарках суспільства.

Поширення гуманізму в епоху Відродження сприяло зростанню критики церковних догм, а винахід друкарства дозволив швидко розповсюджувати нові ідеї. Люди прагнули повернення до «євангельського християнства» — простої, щирої віри, заснованої на Біблії.

У 1517 році Мартін Лютер, монах і професор із Віттенберга, оприлюднив свої 95 тез, спрямованих проти продажу індульгенцій. Його виступ мав надзвичайний резонанс. Лютер стверджував, що спасіння досягається не через обряди чи церкву, а через особисту віру. Він також вважав, що кожен має право читати Біблію рідною мовою, без посередництва священиків.[4 с.789-790]

Ці ідеї поклали початок лютеранству, яке швидко поширилося в німецьких князівствах, Скандинавії, прибалтійських землях.

Паралельно з Лютером у Швейцарії діяли реформатори Ульріх Цвінглі (Цюрих) та Жан Кальвін (Женева). Особливо значного впливу набув кальвінізм, який наголошував на суворій моралі, працьовитості, скромності та передвизначенні долі людини. Кальвіністи відігравали велику роль у Франції (гугеноти), Нідерландах, Англії (пуритани), Шотландії (пресвітеріани).

У Чехії ще раніше, у XV столітті, діяли гусити — послідовники Яна Гуса, який вимагав реформи церкви, проповідував богослужіння рідною мовою, критикував корупцію. Його страта у 1415 році викликала гуситські війни, які стали одним із попередників Реформації.

Англія не залишилася осторонь загальноєвропейських процесів. Уже в 1520-х роках тут поширювалися переклади праць Лютера, Кальвіна, Цвінглі. В

університетах Оксфорда й Кембриджа зародилися осередки реформаторської думки.

Гуманісти, зокрема Вільям Тіндаль, перекладали Біблію англійською, за що переслідувались церквою. Проте ідеї «повернення до Євангелія» дедалі більше приваблювали освічені верстви населення. Буржуазія і частина дворян були невдоволені папськими податками, багатством церкви й залежністю англійської політики від Риму.

Усе це створило сприятливий духовно-соціальний ґрунт для майбутніх подій.

У 1534 році король Генріх VIII розірвав відносини з Папою Римським, коли той відмовився анулювати його шлюб із Катериною Арагонською. Генріх проголосив себе главою Церкви Англії. Спочатку зміни були лише адміністративними, але згодом розпочалася реформа церковної структури:[10 с.100-125]

- Закриття монастирів;
- Конфіскація церковних земель;
- Поширення англомовної Біблії;
- Впровадження нових доктрин.

Англіканська церква поєднала елементи католицизму (обряди, ієрархія) з протестантською догматикою (відмова від Папи, спрощення літургії, акцент на особистій вірі).

Реформаційні рухи в Європі створили ідеологічну, соціальну та культурну базу для англіканської Реформації. Хоча формально ініціатором розриву з Римом став король із політичних причин, цей процес був би неможливим без підготовленого громадського ґрунту. Ідеї Лютера, Кальвіна, Цвінглі та Гуса дали англійцям приклад, що національна церква, незалежна від Риму, є можливою і виправданою.

Англіканська Реформація стала частиною загальноєвропейського релігійного руху, що назавжди змінив обличчя християнства та державної влади в Європі.

2.3 Релігійні конфлікти та стабілізація англіканської церкви

Після драматичних змін у релігійному житті Англії в першій половині XVI століття країна залишалася релігійно розколотою. Протягом кількох десятиліть англійці змушені були пристосовуватись до змін офіційної віри — від католицизму до помірної протестантизму, потім знову до католицизму і знову

до протестантизму. Така нестабільність неминуче викликала серйозні внутрішні конфлікти, які мали як релігійне, так і політичне підґрунтя.

Зі сходженням на престол Єлизавети I (1558) країна знову повернулася до протестантської віри. Проте на відміну від суворих реформ Едварда VI, Єлизавета здійснила політику релігійного компромісу. У 1559 році було прийнято Акт про верховенство (що знову проголошував монарха головою церкви) і Акт про уніфікацію, який встановлював обов'язкове використання оновленої Книги загальних молитов.

Попри спробу примирення, католики не приймали англіканства. Вони розглядали Єлизавету як узурпаторку, незаконно народжену дочку Генріха VIII і Анни Бoleйн. У 1570 році Папа Римський Пій V видав буллу *Regnans in Excelsis*, якою відлучив Єлизавету від церкви і звільнив її підданих від присяги їй на вірність. Цей акт різко підвищив напругу, оскільки він фактично санкціонував повстання проти королеви.

Після цього відбулося кілька змов проти королеви:

- Змова Рідольфі (1571) – планувалося вбивство Єлизавети та сходження на престол Марії Стюарт за підтримки Іспанії.
- Змова Трокмортон (1583) – ще одна спроба з участю іспанських агентів та французьких католиків.
- Змова Бабінгтона (1586) – стала причиною страти Марії Стюарт, яка могла стати символом католицького спротиву.

У відповідь на ці події посилювались репресії проти католиків: їм забороняли відправляти месу, тримати приватних священиків, а за непокору – ув'язнювали або страчували.

У 1588 році Іспанія, за правління Філіпа II, намагалася силою знищити англіканську церкву та повернути католицизм — для цього було відправлено "Непереможну армаду". Поразка Армади стала символом тріумфу англіканства та показала, що країна готова захищати свою релігійну ідентичність.

Незважаючи на зовнішню загрозу, найбільш запеклий опір англіканській церкві йшов не ззовні, а зсередини — від пуритан, тобто радикальних протестантів, які вважали англіканство надто компромісним і "напівкатолицьким". Пуритани наполягали на:

- скасуванні єпископату;
- простому богослужінні без ритуалів і прикрас;
- суворій моральності;
- більшій незалежності громад від церковної ієрархії.

У період правління Якова I (1603–1625) і Карла I (1625–1649) пуритани стикалися з жорстким опором. Особливо активним у боротьбі з ними був архієпископ Вільям Лауд, який прагнув уніфікувати богослужіння й повернути церкві більше "величі". Це лише підсилювало антагонізм, оскільки багато людей розглядали такі дії як повернення до католицизму.

Релігійне незадоволення стало однією з причин Громадянської війни (1642–1651) між прихильниками короля (роялістами) і парламентом, де домінували пуритани.

Після страти Карла I у 1649 році було проголошено республіку – Англійську співдружність. Під владою Олівера Кромвеля англіканську церкву ліквідували як державну інституцію. Єпископи втратили владу, а замість державної релігії було запроваджено більш вільну, хоча й пуританську модель. Церковне життя зосереджувалося навколо окремих громад.

Були дозволені інші протестантські секти: індепенденти, квакери, баптисти, однак католикам і англіканцям заборонялося відправляти служби. Багато англіканських священників зазнали гонінь або були змушені емігрувати.

У 1660 році, після смерті Кромвеля, в Англії відбулося відновлення монархії (Реставрація) та повернення Карла II. Одним із перших його рішень було відновлення англіканської церкви як державної, повернення єпископів, соборів і літургій.

У 1662 році був прийнятий Акт про уніфікацію, що:

- повернув обов'язкове використання Книги загальних молитов;
- заборонив усім невідповідним священикам служити в церкві (більше 2 000 пуританських служителів було вигнано);
- підтвердив, що лише англіканська церква є законною в межах держави.

Таким чином, англіканство остаточно стабілізувалося як державна релігія, хоча релігійний плюралізм і конфлікти між конфесіями тривали впродовж наступного століття.

2.4 Роль англіканства у формуванні англійської ідентичності

Створення Англіканської церкви в XVI столітті в умовах глибокої політичної й релігійної кризи стало історичним актом, який визначив новий вектор розвитку англійської нації. Розрив з Римською католицькою церквою мав не лише богословське, а й глибоко політичне значення. Він символізував прагнення Англії до самостійності, до незалежного шляху розвитку, а також до звільнення від іноземного впливу, насамперед від авторитету Папи Римського.

Папська влада сприймалася багатьма англійцями як зовнішнє втручання в справи держави. Особливо це посилювалося після конфлікту Генріха VIII з Папою Климентом VII, коли останній відмовив у дозволі на розірвання шлюбу з Катериною Арагонською. Цей акт непокори став точкою неповернення: Англія не лише створила власну національну церкву, але й утвердила образ себе як окремої цивілізаційної одиниці, не підконтрольної Риму.

Церковна реформа супроводжувалася пропагандистською кампанією, у якій католицизм часто подавався як форма тиранії, забобонів і морального занепаду, а англіканство – як втілення істинного християнства, очищеного від корупції та чужоземного впливу. Таким чином, національна церква почала ототожнюватися з національним суверенітетом.

Відмова від латинської мови на користь англійської у богослужіннях стала революційним кроком — тепер кожен міг слухати проповіді, читати Біблію, молитися рідною мовою. Це значно зміцнило зв'язок між вірою та національною культурою. З'явилося відчуття, що бути англійцем означає мати свою віру, свою мову, свої традиції, не запозичені, а власні — глибоко вкорінені в народне життя.

Таким чином, англіканство стало не просто новою конфесією — воно перетворилося на основу духовної незалежності та самосвідомості англійців, їх гордості за власний шлях, протиставлений як Риму, так і континентальним протестантським течіям.

Після розриву з Римом та проголошення монарха головою Англіканської церкви в Англії склалася унікальна система “церкви держави” (established church), де релігійна й політична влада об'єднувалися в одних руках. Це мало вирішальне значення для консолідації влади, утвердження централізованої

монархії та стабілізації англійського суспільства у період післяреформаційної турбулентності.

В умовах, коли інші європейські держави потерпали від міжконфесійних конфліктів (як, наприклад, Німеччина під час Тридцятирічної війни), англіканство забезпечило компромісну, помірковану форму протестантизму, яка уникала радикалізму як з боку католиків, так і пуритан. Це дало можливість створити внутрішньо стабільну релігійну систему, що задовольняла більшість населення і зменшувала соціальну напругу.

Англіканська церква діяла не лише як духовний інститут, а й як інструмент державного управління, який виконував низку важливих функцій:

- Контроль за населенням. Через мережу парафій церква охоплювала всі верстви суспільства, здійснюючи нагляд за моральністю, шлюбами, народженнями, смертями, освітою;
- Легітимація влади монарха. Оскільки король/королева був главою церкви, вірність монархові ототожнювалася з вірністю Богові. Це зміцнювало авторитет влади та унеможливлювало її підлив з релігійних мотивів;
- Розповсюдження ідеології. Проповіді та молитовники формували лояльність до держави, підтримували порядок, закликали до терпіння, покори й роботи на благо спільноти;
- Символ державної єдності. Церква стала не лише духовною, а й церемоніальною основою монархії — усі коронації, державні ритуали, ювілеї мали англіканське оформлення.

Таким чином, англіканська церква стала інституційним хребтом держави, через який реалізовувалися принципи централізованого управління, законності, моральної дисципліни та громадянської відповідальності.

Одним із найвизначніших кроків Англіканської церкви, який мав глибокий вплив на формування англійської ідентичності, було впровадження англійської мови як офіційної мови богослужіння. На противагу латинським месам у католицькій церкві, що були незрозумілі більшості парафіян, англіканське богослужіння стало доступним кожному, хто розумів рідну мову.[11,с.444-446]

Це мало надзвичайно важливе значення:

- Зрівнювання вірян. Люди незалежно від соціального статусу могли розуміти тексти молитов, слухати проповіді, читати Біблію. Віра стала не елітарною, а загальнонародною.

- Підвищення ролі мови у культурі. Англійська мова з релігійного контексту перейшла у сферу освіти, літератури, науки. Її авторитет зростав, формуючи національну мовну самосвідомість.

- Створення спільного інформаційного простору. Усі парафії країни молилися одними словами, читали ті самі тексти. Це формувало єдність мислення та культури, що мало потужний інтегруючий ефект.

Особливу роль у цьому відіграла Біблія короля Якова (King James Bible) — переклад Святого Письма, завершений у 1611 році за наказом короля Якова I. Цей переклад став не лише релігійним каноном, але й літературною перлиною, що вплинула на розвиток англійської мови, літератури та філософії.

Його ритміка, образність, словниковий запас і стиль стали мовним еталоном для поколінь англійців.

Ця Біблія читалася в школах, на богослужіннях, цитувалася в парламенті, звучала у творах Шекспіра, Мільтона, Блейка. Вона стала частиною повсякденного мовного і духовного досвіду, а згодом — символом британської культури в усьому світі.

Так, завдяки англіканству, мова віри й мова народу стали одним цілим. Цей союз сприяв не лише релігійній єдності, а й формуванню глибокої національної свідомості, де бути англійцем означало не лише належати до певної етнічної групи, а й бути носієм спільної духовної, культурної й мовної спадщини.

Англіканство стало не лише релігійним, а й моральним та соціальним регулятором англійського суспільства. Основні принципи англіканської етики були глибоко вкорінені в ідеї поміркованості, чесності, відповідальності за свої вчинки й поваги до традицій та законів. Вони закладали моральний фундамент для особистої поведінки кожного члена суспільства, від простих громадян до високопосадовців.

Англіканська етика зробила великий внесок у формування практичних моральних норм, які визначали поведінку англійців у різних сферах життя:

Чесна праця як богоугодна діяльність. У середовищі англіканства активно підтримували принцип, що праця є обов'язком перед Богом. Це формувало уявлення про працю не як про тяжкий обов'язок, а як важливу частину життя, що приносить добробут і внутрішнє задоволення.

Така етика сприяла розвитку англійського підприємництва, створення середнього класу та стабільності економічної системи.

- Порядок і дисципліна. Згідно з англіканською етикою, життя має бути організованим, поміркованим, дотримуватись моральних норм. Це також стосувалося виховання дітей, яке мало на меті не лише забезпечити їх фізичне благополуччя, а й сформувати характер, відповідальність, повагу до авторитетів. Англіканська церква підкреслювала важливість сім'ї як основи суспільства.

- Моральний кодекс держави. Англіканство стало основою для формування англійського правосуддя й законів. Принципи англіканської етики відображались у законодавстві, де важливе місце займали питання підтримки суспільного порядку, права на приватність, а також відповідальність за злочини та порушення норм. Кожен англієць, незалежно від свого соціального статусу, був зобов'язаний виконувати обов'язки перед державою і суспільством, що дозволяло забезпечити сталість і єдність нації.

- Терпимість та милосердя. Англіканство, будучи протестантською конфесією, підкреслювало важливість терпимості до інших релігій та благочестя у взаєминах між людьми.

Це стало основою для розвитку громадянських прав, толерантності і захисту меншин в англійському суспільстві, хоча варто зазначити, що питання про рівність та соціальні права для всіх часто залишалися неповністю вирішеними в практиці.

Завдяки англіканству, моральні цінності стали основою не лише для індивідуальної поведінки, а й для формування політичної та соціальної ідентичності. Моральний кодекс англіканства став практичним орієнтиром для англійського суспільства, забезпечуючи стабільність, гідність та відповідальність на всіх рівнях. Англіканство стало не тільки релігійною, але й культурною основою для Англії. Протягом століть воно активно впливало на формування духовної та культурної спадщини, що визначала ідентичність

англійців і була виражена через літературу, мистецтво, музику та архітектуру.

Англіканська література та поезія

Одним із ключових аспектів впливу англіканства на культуру було створення та розвиток англійської літератури. Англіканська церква надала вагу літературним формам, що виводили на перший план моральні, релігійні та філософські питання.

Багато англійських поетів і письменників, зокрема Джон Мільтон, Джордж Герберт, а також пізніше Джон Кітс і Шарлотта Бронте, зверталися до релігійних тем, пов'язаних з моральними питаннями, духовними пошуками та самопізнанням.

Одним з найбільших досягнень англіканської літератури став переклад Біблії короля Якова, який став однією з найважливіших культурних пам'яток і величезним вкладом у світову літературу. Цей переклад не лише став важливою релігійною основою для англіканської церкви, але й внесенням значного внеску у розвиток англійської мови.[8,с.110]

Музика та церковний спів

Музика, зокрема церковний спів, також стала важливою частиною англіканського культурного надбання. Хоровий спів в англіканських церквах став незмінною частиною богослужінь і національної культурної традиції.

Композитори, такі як Генрі Першел, Стівен Клінг, та інші, створювали велику кількість музичних творів для англіканської літургії, що виявили глибокий вплив на британську класичну музику.

Архітектура та сакральний простір

Англіканська церква також відіграла ключову роль у формуванні архітектури Великої Британії. Багато англіканських соборів та церков вже з XVI століття стали архітектурними шедеврами, що відображали поєднання величі віри та національного стилю. Серед таких прикладів — Вестмінстерське абатство, Кентерберійський собор, кафедральний собор в Оксфорді та інші. Ці споруди стали не тільки релігійними центрами, але й важливими культурними символами.

Роль англіканства в освітньому процесі

Важливе значення англіканська церква мала і в розвитку освіти в Англії.

Англiканські школи, особливо з XVII столiття, стали основою для освiти як для бiдних, так i для заможних верств населення. Церква активно пiдтримувала створення нових навчальних закладiв, що забезпечували широкий доступ до знань, зокрема до релiгiйних текстiв, гуманiтарних наук i фiлософiї.

Цi освiтнi iнститути стали важливими центрами для формування нацiонального свiтогляду, iнтелектуальної спадщини та соцiальної мобiльностi.

Англiканство стало важливим фактором формування нацiональної самобутностi, яке об'єднувало всi верстви англiйського суспiльства. Вiд церковних ритуалiв до нацiональної культури i лiтератури, воно залишило незгладимий слiд у душі нацiї, що вiдображалося не тiльки в релiгiї, а й в мистецтвi, музицi та лiтературi, якi стали невід'ємною частиною англiйської спадщини.[5 с.14]

РОЗДІЛ 3.

АНГЛІКАНСТВО У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

3.1 Особливості викладання теми Реформації в історії Нового часу

Тема Реформації є однією з ключових у курсі історії Нового часу, оскільки вона охоплює важливі соціально-політичні, релігійні та культурні зміни в Європі XVI століття. Реформація змінила не лише релігійну картину Європи, але й стала основою для розвитку багатьох процесів, таких як поява нових форм державності, соціальних змін, а також реформ в освіті і культурі.

Реформація була етапом, коли стали на перший план ідеї про індивідуальну свободу, протест проти католицької церкви та корупції в її лавах. Це стало підґрунтям для численних конфліктів та війн, таких як Тридцятилітня війна, яка охопила більшу частину Європи. Реформація також стимулювала розвиток протестантизму, що суттєво змінило політичну ситуацію в багатьох країнах Європи.

Реформація стала також основою для розвитку ідеї індивідуалізму, важливості особистого вибору, що пізніше сприятиме розвитку західної цивілізації, включаючи елементи, що відображаються в розвитку капіталізму, а також ідейних течій Просвітництва.

У навчальних програмах з історії Нового часу важливо не тільки розповідати про факти та події, але й звертати увагу на глибину їхнього значення в контексті розвитку Європи.

Акцент на ключові події та постаті. Перш за все, важливо охопити основні етапи Реформації: публікацію 95 тезисів Лютером (1517 р.), розкол церкви, Релігійні війни, створення нових церков.

Персоналії: Мартин Лютер, Жан Кальвін, Ульріх Цвінглі, Генріх VIII — це основні постаті, яких слід уважно вивчити через їхні теологічні та політичні погляди.

- Релігійні війни та контрреформація. Викладання важливе для пояснення соціальних наслідків і значення цих подій для подальшого розвитку європейських країн.

Пояснення причин і наслідків Реформації важливе не тільки з точки зору релігії, але й з урахуванням соціальних і політичних змін, які відбувалися в цей період.

Зміни в політичних структурах: Розвиток ідеї національних держав, зміна політичної карти Європи.[4 с. 493-495]

- Економічні та культурні зміни: Як протестантська етика вплинула на розвиток капіталізму, і чому важливо знати про це в контексті економічних змін.

Методи викладання Реформації

• Використання мультимедійних засобів

Важливим методом є застосування мультимедійних засобів: документальних фільмів, відео-лекцій, презентацій, щоб учні могли наочно побачити основні події Реформації.

Відео, які зображують важливі моменти, як-то розрив Генріха VIII з Папою, або сцени із життя Лютера, можуть допомогти зрозуміти масштаби цих подій.

• Аналіз джерел та документів

Важливо звертатися до оригінальних документів — 95 тезисів Лютера, трактатів Кальвіна, католицьких контрреформаційних публікацій. Це дозволяє студентам зрозуміти не лише історичні факти, але й глибші теологічні зміни.

• Обговорення та дебати

Уроки можуть включати обговорення з таких тем, як: "Яка була роль Лютера в розколі церкви?", "Чи можна вважати Реформацію першою протестантською революцією?" та інші.

Студенти можуть самостійно оцінювати рішення Лютера, а також інші реформаційні рухи, як кальвіністський чи англіканський, і оцінювати їх з сучасної точки зору.

Вивчення Реформації через порівняльний підхід

• Реформація в різних країнах

Вивчення Реформації не обмежується лише Німеччиною. Особливо важливо розглянути, як Реформація розвивалася в Англії, Швейцарії, Франції та інших країнах.

Наприклад, англіканська церква та реформи Генріха VIII мають унікальний контекст порівняно з кальвіністськими та лютеранськими рухами.

- Взаємодія Реформації з іншими релігійними рухами

Зв'язок Реформації з католицькою Контрреформацією і теологічними дебатами допомагає краще зрозуміти важливість цього періоду в розвитку релігійної думки.

Підсумки та вплив Реформації на історію Нового часу

Реформація стала основою для нових політичних і релігійних традицій в Європі. Вона змінила соціальні структури, релігійні конфлікти, а також вплинула на розвиток науки та культури.

Через її вивчення учні можуть побачити, як релігійні рухи можуть визначати політичні системи і соціальні умови країни.

Реформація стала однією з найважливіших подій в історії Європи. Вивчення цього періоду в історії Нового часу вимагає комплексного підходу, що охоплює не лише релігійні питання, але й соціально-політичні, економічні та культурні зміни, що виникли внаслідок цього руху. Викладання цієї теми повинно базуватися на мультимедійних і джерельних матеріалах, сприяти обговоренню і розвитку критичного мислення серед учнів.

Цей підхід дозволяє більш детально і наочно розкрити складність і значущість Реформації для розвитку Європи та її історії в Новий час.[13 с.58-60]

3.2 Включення матеріалів про англіканство у шкільні підручники

Вивчення англіканства як частини теми Реформації є важливою складовою шкільного курсу всесвітньої історії. Проте на практиці ця тема в підручниках часто подається стисло або поверхово. Для якісного викладання теми важливо проаналізувати, як саме матеріал про англіканську Реформацію представлено у чинних підручниках, виявити прогалини та запропонувати шляхи покращення.

Приклади із чинних українських підручників:

1. Підручник для 8 класу (авт. І. Щупак, О. Малієнко, С. Полянський. — Київ: Генеза, 2021)

У темі «Реформація в Європі» англіканству присвячено окремий підпункт. Учні пропонують короткий опис конфлікту Генріха VIII з Папою Римським, основні дати (1534 рік — Акт про супрематію), а також наслідки —

створення незалежної англіканської церкви. Вказано на те, що Генріх VIII став главою церкви, але віровчення залишалось близьким до католицького.

СХЕМА:

«Причини створення англіканської церкви» → Особисті причини (розлучення Генріха VIII) → Політичні (посилення королівської влади) → Економічні (конфіскація церковного майна)

Проте зміст не містить глибшого аналізу наслідків, не розкриває релігійної еволюції англіканства при Едуарді VI, Марії I чи Єлизаветі I. Відсутній матеріал про Статті віри (Thirty-Nine Articles), Книгу загальних молитов (Book of Common Prayer), що є основою англіканської доктрини.

2. Підручник для 10 класу (авт. Власов В. С., Піскарьова І. О. — Харків: Ранок, 2019)

У курсі «Новий час» тема англіканства згадується в контексті Реформації та Тюдорів. Зазначено, що англіканська церква була «результатом компромісу між католицизмом і протестантизмом».

Учням пропонується фрагмент джерела — витяг з «Акту про супрематію», який можна використати як базу для формування історичних компетентностей. Задається аналітичне питання: — Чи можна вважати англіканство формою протестантизму? Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, але все ще обмежений у змісті

— відсутні згадки про подальшу еволюцію церкви у XVII–XVIII ст., а також про її роль у колоніальній політиці Великої Британії.

3. Підручник з історії для профільного рівня (11 клас, авт. Пометун О., Мороз П.

— Київ: Освіта, 2020)

Цей підручник подає тему докладніше. Англіканство розглядається як окрема течія християнства. Наводяться фрагменти з «Книги загальних молитов» та описуються суперечки між пуританами й англіканами. Є візуальні матеріали — портрет Генріха VIII, гравюра із зображенням англіканського богослужіння, коротка таблиця:

Таблиця: Порівняння лютеранства, кальвінізму та англіканства

ОЗНАКИ	ЛЮТЕРАНСТВО	КАЛЬВІНІЗМ	АНГЛІКАНСТВО
--------	-------------	------------	--------------

Глава церкви	Священники	Об'єднання пасторів	Король(Монарх)
Основи віровчення	Біблія + праці Лютера	Біблія + праці Кальвіна	Біблія +англіканські статті
Богослужіння	Німецька мова,простота	Аскетизм	Урочистість ,англійська мова
Відношення до Папи	Відкидання влади Папи	Відкидання Влади Папи	Відкидання,але збереження обрядів
Роль держави	Підтримка з боку князів	Теократія	Повне підпорядкування церкви державі

Позитивом є спроба зробити тему аналітичною та міжконфесійною, але недоліком залишається брак матеріалів для інтерактивного навчання: немає карт, хронологічних схем чи практичних завдань.

Висновки:

- Підручники різного рівня подають тему англіканства з різною глибиною.
- Більшість обмежується подіями часів Генріха VIII, недостатньо уваги приділено подальшому розвитку.
- Відсутні матеріали про сучасний стан англіканства, його глобальну роль (особливо в країнах Співдружності).
- Недостатньо візуальних матеріалів, схем, інтерактивних елементів, які важливі для залучення учнів.

Рекомендації:

- 1.Розширити зміст теми за рахунок включення витягів з першоджерел (наприклад, «Thirty-Nine Articles» або промов Генріха VIII і Єлизавети I).
- 2.Включити карти поширення англіканства у світі (XVI ст. і сучасність).
- 3.Запровадити схеми «Етапи розвитку англіканської церкви» та «Різниця між протестантськими течіями».
- 4.Додати практичні завдання на порівняння текстів (католицький катехізис vs англіканські формули віри).
- 5.Використовувати QR-коди для переходу до відеофрагментів англіканських літургій або інтерв'ю з сучасними теологами.

3.3 Методичні рекомендації для викладання теми

Вивчення теми англіканської Реформації у шкільному курсі є важливим не лише з точки зору розуміння релігійних трансформацій XVI століття, а й формування в учнів історичного мислення, здатності аналізувати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з джерелами та порівнювати культурні й ідеологічні явища. Нижче подано методичні рекомендації, які допоможуть вчителю якісно організувати викладання теми

Необхідно розширити викладання англіканства у контексті Реформації, включивши такі ключові компоненти:

Причини розриву Генріха VIII з Римом (особисті, політичні, економічні);

- Прийняття Акту про супрематію (1534);
- Створення англіканської церкви та її головні риси;
- Роль наступників Генріха VIII — Едуарда VI, Марії I, Єлизавети I;
- Доктринальні документи: Thirty-Nine Articles, Book of Common Prayer;
- Англіканство як національна церква та його вплив на ідентичність англійців. Методичні прийоми викладання:

а) Візуалізація:

- Використання карт (поширення Реформації, релігійні течії в Європі);
- Створення учнями ментальних карт: «Причини появи англіканства» / «Етапи розвитку англіканської церкви»;
- Ілюстрації, зображення монархів, храмів, англіканських літургій.

б) Робота з історичними джерелами:

- Витяг з Акту про супрематію (1534);
- Фрагменти з Book of Common Prayer;
- Висловлювання Генріха VIII, Єлизавети I, сучасних істориків.

ПРИКЛАД ЗАВДАННЯ:

Прочитайте фрагмент з «Акту про супрематію» і дайте відповідь:

1. Яким чином Генріх VIII обґрунтовує свою владу над церквою?
2. Чим ця позиція відрізняється від католицького уявлення про церковну владу?

в) Дискусійні методи:

- Тема для обговорення:

«Чи можна вважати англіканство формою протестантизму?»

- Модель дебатів:

Команда 1 — «Англіканство — протестантська церква»

Команда 2 — «Англіканство — особлива форма християнства, ближча до католицизму»

г) Рольова гра:

Сценарій: «Засідання Таємної ради при дворі Генріха VIII щодо створення незалежної церкви».

- Ролі: Генріх VIII, Анна Бoleйн, архієпископ Кентерберійський, радники, посол Папи Римського.

д) Міжпредметні зв'язки:

- Англійська література (переклад Біблії англійською, шекспірівські алюзії на церковні реформи);
- Мистецтво (архітектура англіканських соборів, живопис епохи Тюдорів);
- Географія (розселення англіканських спільнот у світі: США, Канада, Австралія, Нігерія). Форми перевірки знань:
- Історичне есе: «Яким чином Реформація в Англії відрізнялася від континентальної?»
- Хронологічні вправи — «Встанови послідовність подій»;
- Тестування;
- Мініпроект — «Англіканська церква: тоді і сьогодні»;
- Презентація або відеоблог:
«Як я поясню англіканство своїм однокласникам». Врахування вікових особливостей учнів:

Для 8 класу слід зосередитись на сюжетній лінії подій, наочно пояснювати зміст через малюнки, короткі відео, рольові завдання.

Для старшої школи (10–11 класи) бажано залучати джерела, історіографію, аналітичні та дискусійні завдання. Технічні та цифрові інструменти:

- Створення інтерактивної хронологічної лінії (наприклад, за допомогою сервісу Prezi);

- Використання платформ Google Forms або Kahoot для інтерактивних тестів;
- QR-коди до відеофрагментів: документальні фільми про Тюдорів, англіканські служби.

Оцінювання:

Рекомендовано використовувати критерії компетентнісного оцінювання:

- Здатність аналізувати джерела;
- Вміння формулювати власну думку та аргументувати її;
- Історична грамотність (дати, події, поняття);
- Творчий підхід до вивчення теми

Розробка авторських матеріалів: Учитель може створити власні робочі зошити, інтерактивні презентації, опорні конспекти (таблиці, схеми, ланцюжки подій) — це значно підвищить ефективність засвоєння матеріалу.

Схема:

Етапи розвитку англіканства → Генріх VIII → Едуард VI → Марія I → Єлизавета I → формування англійської ідентичності → поширення в колоніях → глобальна церква

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно розглянути процес виникнення та розвитку англіканства — однієї з найважливіших подій у релігійному та політичному житті Англії XVI століття, що мала далекосяжні наслідки для всієї європейської історії. Аналіз матеріалу дав змогу зробити низку важливих узагальнень та висновків як в історико-релігійному, так і в методичному аспектах.

Перш за все, ми встановили, що виникнення англіканства було не лише релігійною реформою, а й політичним актом, продиктованим інтересами монархії, прагненням Генріха VIII до абсолютної влади та національної автономії у церковних питаннях. У той час, коли європейська Реформація переважно мала ідеологічне та богословське підґрунтя, англійська Реформація розпочалася із суто династичної проблеми — прагнення Генріха VIII розлучитися з Катериною Арагонською.

Проте цей крок спричинив радикальні наслідки: створення національної церкви, підпорядкованої короні, розрив з Римським престолом, секуляризацію церковного майна, появу нової моделі релігійної організації. Процес становлення англіканства був суперечливим і багатоступеневим: від поступового розриву з Папою до прийняття «Акту про супрематію», від протестантських реформ Едуарда VI до жорстоких католицьких переслідувань при Марії I та встановлення компромісного варіанта англіканства при Єлизаветі I.

Саме в період Єлизаветинського Релігійного врегулювання було остаточно закладено засади англіканської церкви: поєднання елементів католицизму та протестантизму, відданість національній ідеї, формування власної доктрини й ритуалу.

У подальшій історії англіканство відіграло важливу роль у консолідації англійського суспільства, посиленні королівської влади, формуванні ідеології британського парламентаризму та імперіалізму. Поширення англіканства у британських колоніях зробило його не лише національною, а й світовою релігією. Сьогодні англіканська церква зберігає своє значення як провідна конфесія в багатьох країнах, що входили до складу Британської імперії, формуючи глобальну англіканську спільноту.

У методичному аспекті тема англіканства є надзвичайно перспективною для шкільного вивчення. Вона дозволяє реалізувати низку важливих дидактичних

завдань: розвиток історичного мислення, формування вміння порівнювати, аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з джерелами. Проте, як свідчить аналіз шкільних підручників, тема англіканства у шкільному курсі всесвітньої історії представлена фрагментарно й поверхово, часто ототожнюється із загальною Реформацією, без урахування національних особливостей.

Проведений нами аналіз шкільного змісту, а також розробка планів-конспектів уроків і методичних рекомендацій довели, що повноцінне вивчення цієї теми можливе за умов поєднання класичних і сучасних педагогічних підходів.

Зокрема, важливим є використання історичних джерел, візуальних матеріалів, інтерактивних методів (дебатів, рольових ігор, проектів), міжпредметних зв'язків (з літературою, культурологією, релігієзнавством), а також цифрових інструментів навчання.

Результатом цієї роботи стало створення системи викладання теми «Виникнення та розвиток англіканства» у шкільному курсі всесвітньої історії, яка враховує вікові та психологічні особливості учнів, освітні стандарти та новітні освітні тенденції.

Запропоновані конспекти уроків, методичні матеріали, таблиці, схеми та приклади завдань можуть стати основою для ефективного викладання даної теми в середній школі.

Таким чином, поставлені на початку дослідження цілі були досягнуті:

- Проаналізовано історичні передумови та етапи виникнення англіканства;
- З'ясовано роль англіканства у формуванні англійської національної ідентичності;
- Визначено сучасний стан викладання теми у шкільній програмі;
- Розроблено методичні підходи до її викладання з урахуванням компетентнісного підходу.

На завершення варто наголосити: тема англіканства є ключовою не лише для розуміння епохи Реформації, а й для формування у школярів уявлень про взаємозв'язки релігії, політики та культури, розвиток толерантності, історичної самосвідомості та відповідального громадянства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев А. Ю. Реформация и англиканство: исторический и богословский аспекты. — Москва: ПСТГУ, 2012.
2. Бородин А. Л. История христианской церкви. — СПб.: Лань, 2003.
3. Грушевський М. Історія Європи. — Київ: Либідь, 1995.
4. Дюрант В. Історія цивілізації. Реформація. — Київ: Основи, 2005.
5. Еліот Т. С. Англійська традиція і англіканство. — Лондон: SPCK, 1952.
6. Історія релігії в Україні / За ред. А. Колодного. — Київ: Світ знань, 2002.
7. Касьянов Г. Вступ до історії: теорія, метод, практика. — Київ: Генеза, 2020.
8. Кримський С. Релігія як культурний феномен. — Київ: Ніка-Центр, 2007.
9. Литвин В. М. Історія світових цивілізацій. — Київ: Альтернатива, 2003.
10. Лоусон К. Генріх VIII і Англійська Реформація. — Оксфорд: OUP, 1986.
11. Мак-Каллох Д. Історія Реформації. — Київ: Темпора, 2018.
12. Наливкін В. Історія Великої Британії. — Київ: Вища школа, 2012.
13. Павленко Ю. Історія новітнього часу: Навч. посібник. — Київ: Видавництво Ліра-К, 2017.
14. Плахотнюк О. Методика навчання історії. — Київ: Центр навчальної літератури, 2021.
15. Підручник «Всесвітня історія», 8 клас / За ред. Бурлаки О. В. — Київ: Генеза, 2022.
16. Підручник «Всесвітня історія», 9 клас / За ред. Щупака І. Я. — Харків: Ранок, 2020.
17. Соловйова Л. М. Методика викладання історії в школі. — Київ: Освіта, 2015.
18. Тейлор А. Дж. Англійська історія 1485–1688. — Лондон: Penguin Books, 2001.
19. Тихомирова Л. І. Інтерактивні методи навчання в історичній освіті. — Київ: Кондор, 2019.
20. Хей А. История Англии от Римской Британии до XXI века. — М.: АСТ, 2008.
21. Чуба В. Історія релігійних рухів у Європі. — Львів: Видавництво ЛНУ, 2013.
22. Шевченко С. С. Англіканство: богословська традиція та національна ідея. — Харків: ХНАУ, 2016.
23. Шмидт Г. Реформація в Англії. — Берлін: Springer, 1998.

24. BBC History. The English Reformation. URL: <https://www.bbc.co.uk/history>
25. The Church of England: Official Website. History Section. URL: <https://www.churchofengland.org>

Підручники з всесвітньої історії / Навчальна література:

26. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія. Поглиблений рівень. 10 клас. — Київ: Освіта, 2020.
27. Васильків В. І., Панарін О. І. Всесвітня історія. 11 клас. — Харків: Ранок, 2018.
28. Пометун О. І., Гупан Н. М. Всесвітня історія. 9 клас. — Київ: Освіта, 2017.
29. Ладиченко Т. В. Всесвітня історія. 8 клас. — Київ: Генеза, 2016.
30. Сорочинська Н. М. Всесвітня історія. 7 клас. — Харків: Ранок, 2015.
31. Ліхтей І. М. Всесвітня історія. 6 клас. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2014.